

**Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника
Інститут мистецтв
кафедра співу і диригування**

Пірус В.С.

Теоретичні аспекти та практичні засади методики постановки голосу

**для студентів I – V курсів
Спеціальності „Музичне мистецтво”
та „Музична педагогіка і виховання”**

**м. Івано-Франківськ
2007**

Пірус В.С. Теоретичні аспекти та практичні засади методики постановки голосу.

Запропоновані методичні рекомендації містять поради щодо формування та удосконалення практичних навичок співу студентів I – V курсів вищих навчальних закладів, а також засвоєння теоретичних знань, оволодіння прийомами вокальної техніки, розвитку та покращення виконавської майстерності тощо.

За змістом методичні рекомендації акумулюють відомості відповідно до програмових вимог з предмету „Постановка голосу”. Запропонований у збірнику теоретичний і практичний матеріал згрупований за такими напрямками :

1. вокально-теоретичним (будова голосового апарату, його функції, співоче дихання, типи вокальних голосів, їх діапазон, основні прийоми звукоутворення та ін.);
2. вокально-практичним (формування професійних співочих навичок, методика їх засвоєння шляхом індивідуальної вокальної роботи для студентів різного рівня підготовки та відповідно до курсових вимог).

Цінність даних методичних рекомендацій у їх спрямованості як для студентів, які лише починають шлях професійного становлення, так і для керівників вокальних гуртків, педагогів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, які матимуть можливість підвищити фахову майстерність, сприяти вихованню загальної музичної культури молоді.

Автор: **Пірус В.С.** – доцент кафедри співу і диригування інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, народний артист України.

Рецензенти: **Дутчак В.Г.** – доцент кафедри інструментального мистецтва інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, кандидат мистецтвознавства.

Стасько Г.Є. – доцент кафедри театрального мистецтва інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, кандидат педагогічних наук.

Мета курсу «Постановка голосу» - комплексна підготовка спеціалістів музично-естетичного профілю та вокально-хорової роботи.

Завдання курсу – формування у студентів практичних навичок співу, засвоєння теоретичних знань, необхідних для постановки голосу, оволодіння прийомами вокальної техніки, розвиток і вдосконалення виконавської майстерності.

У процесі навчання значна увага приділяється вокально-художній мові, органічному зв'язку слова з музикою, ритму, темпу, інтонації, художньому мисленню студента.

Головним у курсі «Постановка голосу» є засвоєння основ вокальної техніки і оволодіння навичками практичної виконавської і педагогічної діяльності.

Зміст дисципліни

Тема 1. Будова голосового апарату і його функції

Система органів дихання і фонації. Порожнини носа, рота, носоглотка, гортань, трахея, бронхи, легені, діафрагма та ін. м'язи дихання, голосові зв'язки, резонатори, розмовно-артикуляційний апарат та м'язна мускулатура. Здоровий спосіб життя, як запорука професійного звучання голосу. Фізичний стан, режим і харчування. Запобігання простудним і професійним захворюванням. Положення органів голосового апарату у момент співу і їх взаємозв'язок. Вокальні функції голосових складок. Правильна позиція ротової порожнини, язика і горла в процесі співу.

Індивідуальна робота із студентом

Вправи для розспівування, вправи для вироблення рухливості діафрагми, долання скутості при звукоутворенні, розвиток контролю за процесом співу.

Тема 2. Дихання і голосотворення

Дихання, як основа голосотворення. Типи дихання, застосування різних типів дихання у вокальній практиці. Співацьке дихання, його роль у звукоутворенні. Опора дихання, її залежність від діафрагми та м'язів черевного пресу. Контроль за диханням при співі. Значення дихання у виробленні кантиленного співу.

Резонатори, їх роль у звукоутворенні та співі. Нижні, грудні (грудна клітина, трахея, бронхи) та верхні, головні резонатори (тверде піднебіння, порожнина носа, лобна пазуха). Вплив резонаторів на тембр і характер звуку. Типи звучання голосу : колоратура, фальцет, фістула, носо-зубний резонанс («маска»). Атака співацького звуку, як засіб технічної виразності. Типи атаки : м'яка, тверда, придихова. Їх використання при співі. Значення атаки для формування правильного звуку.

Індивідуальна робота із студентом.

Організація співацького дихання. Вправи на розвиток техніки дихання. Контроль за координацією між диханням і співом. Вправи для розспівування на розвиток вокальної кантилени.

Закріплення навичок співацького дихання, атаки звуку, співу на опорі. Робота над рівнем звучанням голосу в межах робочого діапазону, розвиток загального діапазону тощо.

Тема 3. Типи голосів, їх діапазон

Визначення типи чоловічих голосів в межах діапазону :

Тенор (до м - сі – до 2) - поділяється на драматичний, ліричний, лірико-драматичний, тенор-альтіно, характерний тенор, контра-тенор („містер сопрано”).

Баритон (ля в - соль 1) – драматичний, лірико-драматичний, ліричний.

Бас (фа в - фа 1) – низький (бас-профундо), центральний і високий (бас-кантанте).

Жіночі голоси :

Сопрано (до 1 - до 3) – драматичне, ліричне, лірико-драматичне, колоратурне, лірико-колоратурне.

Меццо-сопрано (ля м – ля 2) високе і низьке, контральто(мі м - фа 2) – низький жіночий голос.

Голосовий регістр. Регістри чоловічих та жіночих голосів. Грудний регістр. Фальцетний (головний регістр). Змішування регістрів. Перехідні ноти. Прикриття звуку та його значення для розширення діапазону голосу співака.

Індивідуальна робота із студентом

Визначення типу голосу та можливостей голосового апарату студента. Завдання вокально-технічної та художньо-виконавської підготовки згідно вокальних даних студента. Організація самостійної роботи. Вокально-педагогічна робота для розширення діапазону.

- оволодіння різними видами атаки звуку;

- виконання вокальних творів в нюансі forte і ріано з розвитком динаміки (в різних темпах).

Вокальна робота – вправи, розспівки, твори з потрібним голосовим діапазоном для рухливості і гнучкості голосу. Систематичне виспівування голосних а, е, і, о, у, и, сполучень голосних і приголосних ма- ме- мі –мо - му , да- де- ді – до -ду , за- зе- зі- зо- зу та ін. з метою досягнення рівного звучання голосу.

Опрацювати 3-4 різнохарактерних твори.

Тема 4. Вокально-художній звук

Основні прийоми звуковедення

Вокально-художній звук як результат координованої роботи голосового апарату співака. Правильне і вільне звучання голосних, напівголосних і приголосних. Використання співаком своїх вокально-акустичних і психофізичних можливостей у процесі співу. Дикція співака, поєднання в ній мовного і музичного матеріалу. Робота над технікою виразної вимови тексту, правильна артикуляція. Характеристики співацького голосу : рухливість, динаміка, висота, вібрато, сила звуку, польотність, дзвінкість, яскравість і тембр.

Кантилена – як основний вид голосоведення.

Спів legato – плавний перехід від звуку до звуку, помірний темп, спів без поштовхів, чиста інтонація, стійке вібрато.

Staccato – гостре, уривчасте виконання звуків. Миттєва вимова приголосних, приєднання їх до наступного складу (в закритих складах). Збереження опори дихання та позиції.

Portamento – чітке, плавне перенесення голосу з одного звуку на інший без ковзання.

Glissando – ковзання через всі проміжні ступені до потрібного інтервалу.

Рухливість – як вид голосоведення у співі. Інтонаційна точність, чіткість атаки, виспівування всіх нот, акценти.

Дефекти звучання голосу – тремоло, горловий звук, гугнявість, відкритий звук, форсування, фальшива інтонація, під’їзди, а також всі вади мовлення : сюсюкання, гаркавість, шепелявість, „кулеметна” мова, млява (заповільнена) мова, заїкування тощо.

Причини недоліків – захворювання голосового апарату, постійне форсування звуку, неправильне дихання, вокальні перевантаження.

Способи усунення – спів на *mf*, правильне дихання, розвиток музичного слуху, вокальний режим, внутрішньо-слуховий спів (здатність уявляти музику), самоконтроль співака, спів на *staccato* у нешвидкому темпі, використання скоромовок.

Індивідуальна робота із студентом

Вправи для оволодіння прийомами звуковедення. Виконання вокалізів для вироблення кантиленого звучання. Звуковедення в різних видах руху мелодії – гами, арпеджіо, інтервали.

Робота над музичними фрагментами, вправи на закріплення навичок формування тембру голосу та вокального слуху.

Спів вокалізів для виразної і природньої дикції та побудови вокальної мови.

Робота над програмовими творами з точним фразуванням, дикцією, нюансуванням, артикуляцією.

Емоційно-художні прийоми – показ, порівняння, міміка, жест. Вспівування творів.

Тема 5. Формування професійних співочих навичок

Співоча постава. Дихання - як найважливіший елемент процесу співу. Позиція звуку. Атака звуку – як засіб виразного виконання. Відчуття опори при співі. Збереження резонаторно-акустичних форм звучності голосу при переході від одної голосної до іншої, від одного складу до наступного. Інтонаційно-звукова мова. Звук і слово. Виспівування голосних, приголосних, їх сполучень, слів і речень. Музично-вокальне читання та дикція (логічні акценти, наголоси). Міміка і жест. Психотехніка, ритм і темп, увага при співі. Темперамент і його роль у процесі співу. Згладжування реєстрів. Основні прийоми звуковедення (*legato, staccato, portamento*) та їх значення при виконанні музичного твору.

Індивідуальна робота із студентом

Розспівування, оволодіння технікою співу шляхом виконання нескладних творів. Робота над розвитком голосу в межах характерного для нього діапазону. Вирівнювання реєстрів голосу. Відпрацювання навичок співу на *piano*, філірування звуку. Музично-вокальний слух – як самоконтроль у виконанні. Робота над виконанням двох музичних творів : акапельним і з супроводом. Контроль при співі за правильною артикуляцією. Спів з правильними інтонаціями і акцентами. Робота над звуком. Закріплення набутих навичок співу. Вдосконалення вокальної техніки і виконавської майстерності.

Тема 6. Робота над вокальним твором.

Вокально-виконавський аналіз творів.

Історично-стилістичний і теоретичний аналіз музичного твору. Відомості про авторів. Визначення жанру. Зміст, тема, ідея твору. Аналіз поетичного тексту. Стиль письма : гармонічний (гомофонічний, акордовий), поліфонічний (імітаційний, підголосковий). Форма твору – (одно –двох -трьох частинна, куплетна). Ладотональний план, головна тональність (мелодика, інтерваліка, стрій, метр). Динаміка, агогіка, фразування, паузи. Дихання, звукоутворення, дикція, інтерпретація. Визначення загальної і місцевої кульмінації пісні. Вокально-виконавські труднощі, спосіб їх подолання. Робота над подоланням неточних вступів співака на першій фазі, над порушенням вокальної лінії, затуханням окремих слів та скороченням деяких нот. Робота над вокальною орфоєпією.

Індивідуальна робота із студентом

Робота над удосконаленням вокально-виконавської техніки, рівномірного звучання голосу в межах діапазону. Зосередження уваги на розкритті ідейно-художнього змісту виконуваних творів. Виразність, чіткість, правильність, природність вимови співака. Закріплення єдиної співацької позиції звуку – резонансного пункту. Виконання вправ для розвитку музичного слуху. Освоєння репертуару – розучування, співування, опрацювання. Підготовка програми з 5-6 вокальних творів.

Тема 7. Методика підбору репертуару.

Основні критерії у виборі репертуару – глибина змісту, художня цінність, рівень складності виконання. Параметри складності репертуару : теситура, динаміка, метрична і ритмічна структури, особливості виконання. Вплив на підбір репертуару індивідуальних психологічних особливостей виконавця, його вокальних даних, художнього смаку, рівня вокальної і виконавської майстерності.

Індивідуальна робота із студентом

Підбір навчального репертуару. Аналіз стилю обраних творів, розвитку сюжетної лінії, аналіз їх вокально-технічних особливостей.

Тема 8. Художній спів та виконавська майстерність

Кожний, хто оволодіє технікою співу, яка описана в попередніх розділах, може вважатися співаком. Але справжньому співакові потрібно ще й володіти артистичною, художньою стороною співу, без якої немає справжнього мистецтва. Все це дається природою і її ніколи не замінити викінченою

технікою. Хоча і ті співаки, які наділені художньою натурою для того, щоб передати свої почуття і захоплення повинні володіти такими способами, як :

1. нюансування – музичні відтінки;
2. фразування – драматичний вираз;
3. емоційність – індивідуальне сприйняття і відтворення;
4. стилістика – розуміння стилю епохи.

Студент, який хоче стати співаком повинен знати, що в співі треба насамперед вивчити музику і текст твору, потім застосовувати головні фарби нюансування – forte, piano, portamento, характерні тембри і вже тоді шліфувати до дрібниць ці нюанси.

Всі відтінки співу, які незалежні від тексту – сила звуку, тембри, crescendo, diminuendo, зв'язування звуків – все це належить до нюансування. Спів на будь-якому голосному звуці (вокалізи, вокальні п'єси) несе з собою тільки музичні відтінки. Будь-яка нота довгої тривалості не повинна співатися від початку до кінця на одній силі звуку, а повинна бути філірована. Кожна висхідна фраза має йти crescendo, а низхідна diminuendo. Якщо музична фраза повторюється, то потрібно змінювати відтінки для того, щоб фраза при повторі була цікавішою для сприйняття. Але нюанси повинні бути виважені, що залежить від особистого смаку, розуміння і почуття співака. Кожна музична фраза повинна бути продумана, натуральна, легка, спокійна і стримана, наповнена потрібною силою і фарбами.

Драматичне вираження або фразування залежить від змісту тексту, тобто надає вокальному творові ще й змістових відтінків. Тому для визначення різних відтінків фразування потрібно продекламувати текст даного твору, а потім декламаційні відтінки застосувати до співу. Співак повинен своєю уявою на основі аналізу твору та з допомогою артистичної фантазії намагатися відтворити образ створений поетом і композитором, а також уміти виразити своїм голосом і мімікою почуття радості і смутку, гордості і розчарування, злості та боязні, сміх і плач і т.д.

Ті відтінки, які ми надаємо голосові у простій розмові повинні бути і у співі основою музичного і драматичного відтворення.

Практичні завдання

I курс

Визначення типу голосу, можливостей голосового апарату студента та обрання відповідно цим даним напрямку вокально-технічної і художньо-виконавської підготовки.

Організація самостійної роботи студента.

Оволодіння технікою співу за рахунок виконання вправ – розспівок на матеріалі нескладних творів.

Вокально-педагогічна робота :

- ознайомлення з будовою голосового апарату, правилами гігієни;
- розвиток навичок володіння вокальним диханням;
- освоєння м'якої і твердої атаки (емісії) звуку;
- поєднання функцій резонаторів у процесі співу;

- вивчення вправ-розспівок, вокалізів;
- подолання затислості, скутості голосового апарату, усунення дефектів звукоутворення;
- підготовка програми з декількох творів у нюансі *mezzo forte* і з середньою динамікою.

II курс

Закріплення набутих навичок співу і оволодіння новими :

- розширення діапазону;
- оволодіння різними видами атаки звуку;
- ознайомлення з прийомами звукоутворення;
- виконання вокальних творів в нюансі *forte* і *piano* з розвитком динаміки (в повільному, помірному і швидкому темпі).

Матеріал для вокальної роботи – вправи, розспівки, твори із складним ритмічним малюнком для рухливості і гнучкості голосу. Систематичне співування голосних а, е, і, о, у, и, сполучень голосних із приголосними ма-ме- мі –мо - му , да- де- ді – до -ду , за- зе- зі- зо- зу та ін. з метою досягнення рівного звучання голосу.

Підготувати 4-5 різнохарактерних творів як *a capella* так із супроводом.

III курс

Закріплення набутих навичок співу. Вокально-художній звук.

Вдосконалення вокальної техніки і виконавської майстерності.

Робота над розвитком голосу в межах робочого діапазону.

Вирівнювання регістрів, філірування звуку.

Психотехнічний розвиток музично-вокального слуху та його основні фактори : резонатори, тембр, пам'ять.

Виразність музично-поетичного тексту і образність виконання.

Підготовка програми з 5-6 різнохарактерних творів.

IV курс

Розширення діапазону голосу до повного обсягу. Вироблення гнучкості і рухливості голосу. Виразність, чіткість, природність мови співака. Роль темпераменту в постановці голосу. Закріплення єдиної позиції звуку – резонансного пункту. Дальший розвиток музично-вокального слуху. Освоєння репертуару. Уміння співати звуком „дотику” – для знаходження і закріплення співочої позиції – і „робочим” звуком – для розучування і виспівування.

Удосконалення вокально-виконавської техніки. Підготувати програму з 5-6 вокальних творів.

V курс

Заключний етап підготовки співака у вузі. Зосередження уваги на розкритті ідейно- художнього змісту виконуваних творів. Поєднання навчання з вокальною практикою. Вдосконалення вокальної майстерності і методики

роботи з співаками. Завершення повного циклу підготовки – державний екзамен у формі сольної концертної програми.

Методичні вказівки

Навчальний процес з постановки голосу передбачає дотримання таких основних принципів підготовки фахівця :

- поступовість і послідовність в оволодінні співацькою майстерністю;
- індивідуальний підхід до роботи із студентом;
- постійне вдосконалення знань, умінь і навичок;
- єдність процесу мистецького і технічного зростання співака, підпорядкування техніки співу художній меті.

Перевага індивідуальної форми навчання.

Основою для індивідуальних занять з постановки голосу є програма на кожний семестр, що включає не менше 5-6 творів. При доборі репертуару необхідно врахувати рівень музичної і теоретичної підготовки студента, його вокальні дані. Практичне засвоєння манери співу починається з роботи над співочим диханням, освоєння резонаторів і оволодіння правильною атакою звуку шляхом виконання вправ, розспівок, вокалізів і виконання вокальних творів. Важливим фактором у розвитку співацького голосу є щоденне тренування- виконання звукоритмічних вправ, виспівування вокальних голосних і приголосних та їх сполучень, удосконалення роботи артикуляційного апарату.

Відповідно до творчого росту студента ускладнюється репертуар і підвищуються вимоги до його виконавського рівня.

Навчальний репертуар є не тільки матеріалом для відпрацювання вокально-виконавської майстерності, а й засобом естетичного і морального виховання студентів.

Звукоритмічні вправи

Для постановки і розвитку співацького голосу додається комплекс звукоритмічних вправ (див. нотний додаток).

Примітка: Вправи 1, 2 і 3 даються спеціально для відчування, закріплення і розвитку носо-зубного резонансу. Співати їх треба (підвищуючи або понижуючи на півтону в межах можливого) так: взяти дихання, закрити рот, стуливши вільно зуби, а потім так само вільно вимовляти приголосну *z* або *x* з наступним додаванням *m* або *y*. Повітряний струмінь при цьому слід спрямовувати по куполу піднебіння в носовий продох, в думці упираючи його у співацьку позицію звука — резонансовий пункт. Ці вправи можна співати, вірніше, мугикати із закритим і відкритим ротом, ніби імітуючи звучання смичкових інструментів (верхні голоси імітують скрипку, а нижні — віолончель). Під час співу або мугикання цих вправ із відкритим ротом робиться все те саме, але співають з відкритим ротом ніби на голосну *a*.

Всі інші вправи необхідно співати стаккато і легато по звуках хроматичної (або діатонічної) гами вгору, а потім вниз у межах можливого, підставляючи голосні або сполучення голосних із приголосними і варіюючи їх. Особливу увагу студентів слід звернути на співування голосних вокальної азбуки (*a, e, i, o, u, u, o^h, e^h*), а також приголосних та їх сполучень.

Нотний додаток

1
Постава корпусу, продумування і підготовка міміки
Усвідомлення тональності і вокально-технічного спокою
Вдих Г^h Х^h

2
Г^h Х^h Г^h Х^h

3
Г^h - Г^h - Г^h

4
До, ре, мі, фа, соль, ля, сі, до, до, сі, ля, соль, фа, мі, ре, до

5
До, ре, мі, фа, соль, ля, сі, до, сі, ля, соль, фа, мі, ре, до

6
До, ре, до
До

7

До, ре, до, ре, до
До

8

До, ре, мі, ре, до
До
А
Е
І
О
У
И

9

До, ре, мі, ре, до, ре, мі, ре, до

(або іншу вокальну голосну) ¹

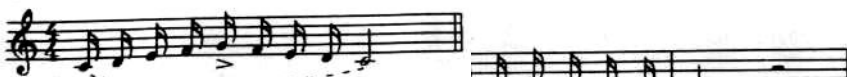
До, ре, мі, фа, мі, ре, до
До
А

11

До, ре, мі, фа, мі, ре, до, ре, мі, фа, мі, ре, до
До
А

12

До, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до
До
А
до

, фа, соль, фа, мі, ре, до

14

До до до ре до
А А А О
А Е А О

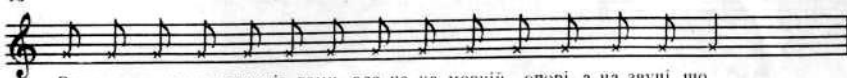
15

До, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до
А а е а
Е і е і
О у о у
У о о у
И і и

Так само у вправах 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 31, 32, 45, 47, 49, 53, 54, 55, 57, 58, 59

16

Вимовляти назви ступенів гами, але не на мовній опорі, а на звуці, що тягнеться.

17

А - е - і - о - у - и - о" - е"
 ба - бе - бі - бо - бу - би - бон - бен
 да - де - ді - до - ду - ди - дон - ден
 жа - же - жі - жо - жу - жи - жон - жен
 за - зе - зі - зо - зу - зи - зон - зен
 ла - ле - лі - ло - лу - ли - лон - лен
 ма - ме - мі - мо - му - ми - мон - мен
 на - не - ні - но - ну - ни - нон - нен
 ра - ре - рі - ро - ру - ри - рон - рен
 са - се - сі - со - су - си - сон - сен
 бра - бре - брі - бро - бру - бри - брон - брен
 вра - вре - врі - vro - вру - ври - врон - врен

18

До, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до
 а а
 е е
 у у
 А А

19

До, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до, ре, мі, фа, соль, фа, мі, ре, до
 а а і е
 А о і у у

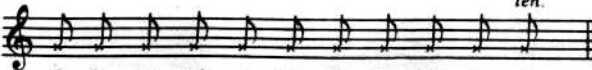
l-i-i-i-i-i-i-i-i-i-a-a-a-a-i-i-i-i-i-i-i-i-e-e-e-e-e
 l-i-i-i-i-i-i-i-i-i-o-o-o-o-i-i-i-i-i-i-i-i-y-y-y-y-y
 A-a

21

У - о - а
 А - о - у
 Е - о - а
 А - о - е

22

Я бу-ду спі-ва-ти, як роз-мов-ля-ю *ten.*

(декламувати або співати на обертовому диханні і на звуці, що тягнеться)

23

Уг, ре, мі, фа, соль
 Ля, ре, мі, соль, уг

24

До, мі, соль, мі до
 До
 А

25

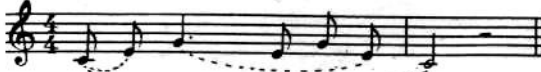
До, мі, соль, мі, до
До
А

26

До, мі, соль, мі, до, мі, соль, мі, до
До
А

27

До,	мі,	соль,	мі	соль,	мі,	до
До						
А	о					а
Е		і				е
І		е				і
О		у				о
У		о				у
А						

ЛІТЕРАТУРА

1. Д.Євтушенко, М.Михайлов-Сидоров Питання вокальної педагогіки. Мистецтво – К.1963
2. М.Єгоричева 50 вправ для співака – любителя – К.1961
3. В.Луканин Обучение и воспитание молодого певца. Музыка – Л. 1977
4. М. Микиша Практичні основи вокального мистецтва. Муз. Україна – К. 1971 Р.
5. О. Павлищева Методика постановки голосу. Музыка 1964
6. І. Прянишников Советы обучающимся пению – М. 1958
7. Р. Юссон Певческий голос. Музыка, - М.1974